

ROLUL PSIHOLOGULUI ÎN CADRUL AUDIERII COPILULUI ÎN CONDIȚII SPECIALE

THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST IN THE INTERVIEWING OF CHILDREN UNDER SPECIAL CONDITIONS

CZU: 159.942.5/.955.5/.956.96:343(478+498)

DOI: 10.46728/pspj.2024.v46.i1.p89-96

Elena BUGUȚA

doctor în drept, conf. univ.ersitar, Universitatea de Stat din Moldova,
IEFS, avocată

<https://orcid.org/0009-0004-5357-6916>

Valentina OLĂRESCU

dr. prof. univ., Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

<https://orcid.org/0000-0001-8019-8907>

Rezumat

În acest studiu am abordat necesitatea imperioasă de însoțire a minorului la procesul de judecată de către un psiholog cu o pregătire specială. Minorii sunt, în general, foarte sensibili din punct de vedere emoțional și întâmpină dificultăți în controlul propriilor emoții. În aceste condiții dificile pentru ei se înregistrează manifestarea pregnantă a următoarelor sentimente și emoții: furie, agresivitate, rușine, confuzie, epuizare psihică, depresie, lipsă de apărare, etc. Din acest motiv, persoanele care efectuează audierea trebuie să cunoască, atât dispozițiile legale generale, care reglementează audierea persoanelor vătămate minore, cât și dispozițiile speciale aplicabile acestui tip de audiere. De asemenea, este esențial să dețină cunoștințe solide despre psihologia dezvoltării copilului și să stăpânească tehnici speciale de audiere a copiilor victime ale infracțiunilor. Efectuarea audierii minorului în condiții speciale de către o persoană insuficient pregătită, poate avea drept consecință obținerea unor declarații false sau incomplete și retraumatizarea copilului.

Cuvinte-cheie: minor, psiholog, escorta, proces penal, victimă, inculpat.

Abstract

In this study, we addressed the imperative need to have a psychologist with special training accompany the minor during the judicial process. Minors are generally highly sensitive emotionally and face difficulties in controlling their emotions. Under these difficult conditions they frequently exhibit intense feelings and emotions such as: anger, agitation, anxiety, blockage, shame, confusion, annoyance, mental exhaustion, depression, lack of defense, etc. For this reason, the persons conducting the hearing must be familiar both with the general legal provisions regulating the hearing of minor victims and with the special regulations applicable to such hearings. Additionally, it is essential that they possess solid knowledge of the psychology of child development and master special techniques for interviewing children who are victims of crimes. Conducting the hearing of a minor under special conditions by an inadequately trained person may result in obtaining false or incomplete statements and re-traumatizing the child.

Keywords: minor, psychologist, escort, criminal case, victim, defendant.

Introducere. Convenția Națiunilor Unite privind Drepturile Copilului este documentul internațional principal care reglementează standardele generale minime aplicabile justiției în interesul copiilor și asigură protecția copilului la nivel de stat. Acesta conține garanții pentru administrarea justiției pentru copii, cu respectarea și protejarea drepturilor copiilor. În art. 19, 32, 34, 39 al Convenției Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Copilului prevede obligativitatea Statelor membre de a lua toate măsurile necesare pentru a proteja copilul împotriva oricăror forme de violență, promovând refacerea fizică, psihică și reintegrarea socială a oricărui copil victimă. [2].

Codul penal și Codul de procedură penală nu conțin noțiunea de copil, fiind prevăzute doar noțiunile de „minor” și „persoană minoră”. Conform art. 6 pct. 47 din Codul de procedură penală, persoană minoră este persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani [1]. Reglementările internaționale recunosc copilul ca persoană, nu ca o extensie a părinților; calitatea de titular al tuturor raporturilor, ce derivă din acest statut, cu sublinierea particularităților bio-psiho-sociale ale acestuia, de natură de a-i limita capacitatea juridică în diferite situații. Toate acestea impun intervenția unor măsuri adecvate de asistență, protecție și ocrotire a copilului, corespunzătoare stadiului său de dezvoltare ontogenetică. Această particularitate imprimă vulnerabilitate drepturilor copilului, deoarece, deși formal identice, conținutul și formele de aplicare ale acestora diferă în funcție de procesul de dezvoltare, reclamând imperativ aplicarea principiului interesului superior al copilului [9, pag. 3].

Principiul interesului superior al copilului reprezintă nucleul central, principiul diriguitor al Convenției cu privire la drepturile copilului. Principiul este consacrat în art. 3 al Convenției cu privire la drepturile copilului, conform căruia „*În toate deciziile care-i privesc pe copii, fie că*

sunt luate de instituții publice sau private de protecție sociale, de către tribunale, autorități administrative sau de organe legislative, interesele superioare ale copilului trebuie să fie luate în considerare cu prioritate” [2]. Autoritățile judiciare și administrative trebuie să aplice principiul în toate deciziile. Aceasta, respectiv, impune o obligație pentru state de a examina dacă, interesul superior al copilului este garantat în toate deciziile luate. Conceptul de „*interes superior al copilului*” se întâlnește în câteva articole ale Convenției, unde este fixată obligația de a fi luate în calcul interesele superioare ale copilului, în calitate de persoană, în situații cum ar fi:

1. Ambii părinți au răspundere comună pentru creșterea și dezvoltarea copilului „și aceștia trebuie să se conducă înainte de orice de interesul superior al copilului” (art. 18);

2. Copiii lipsiți de mediul lor familial, temporar sau definitiv, sau care, „în propriul său interes, nu pot fi lăsați în acest mediu”, au dreptul la protecție și la ajutor special din partea statului. (art. 20);

3. În situația audierii în fața tribunalului „părinții sau reprezentanții legali ai copilului trebuie să fie prezenți”, dacă acest lucru nu este considerat contrar interesului superior al copilului. (art. 40, alin. 2, lit. b) [2].

Toate acestea fac din interesul superior al copilului, un principiu flexibil, adaptabil fiecărei situații în care copilul se află, decizia asupra probabilității diferitelor rezultate, fiind luată în funcție de circumstanțele concrete în care se găsește copilul, și intenția protectivă de a-i oferi un standard de viață superior. Conținutul principiului nu este predeterminat, ci este variabil în funcție de etapa de dezvoltare a copilului, favorizând unitatea și coerența drepturilor copilului în sensul concilierii universalității drepturilor copiilor cu varietatea tradițiilor socioculturale [9, pag. 17].

Scopul cercetării constă în analiza literaturii de specialitate care releva rolul

competențelor profesionale specializate ale psihologului în cadrul escortării copilului în condiții speciale.

Materiale utilizate și metode aplicate. În procesul studiului au fost utilizate metodele analizei, sintezei și comparației. Materialele folosite includ cercetări din domeniul vizat realizate în Republica Moldova și România, precum și studii privind legislației în vigoare.

Rezultate și discuții. Audierea minorilor victime ale infracțiunilor trebuie să fie orientată spre copilul victimă și bazată pe respectarea drepturilor sale, ținând cont de vârsta, nivelul de maturitate, opiniile, nevoile și preocupările acestuia. Din acest motiv, persoanele care efectuează audierea trebuie să cunoască, pe de o parte, dispozițiile legale generale, care reglementează audierea persoanelor vătămate și dispozițiile speciale aplicabile audierii minorilor, iar pe de altă parte, trebuie să aibă cunoștințe despre *psihologia dezvoltării copilului* și să stăpânească tehnicile speciale de audiere a copiilor victime ale infracțiunilor. Efectuarea audierii, de către o persoană insuficient pregătită sau în condiții improprii, poate avea drept consecință obținerea unei declarații false sau incomplete și retraumatizarea copilului [11, pag. 63].

Potrivit, art.110¹ din Codul de procedură penală audierea minorului se va efectua în termene restrânse. Art. 20 alin. (1) Cod de procedură penală, stabilește că urmărirea penală și judecarea cauzelor penale se face în termene rezonabile. Audierea copilului victimă sau martor al infracțiunii trebuie să aibă loc într-un timp cât mai scurt posibil de la sesizarea despre comiterea infracțiunii. Audierea copilului de către o persoană care nu are specializări și instruiți adecvate poate avea consecințe nefaste asupra copilului implicat în procedurile judiciare. Ascultarea copiilor în cadrul procedurilor judiciare este un proces dificil și ridică probleme speciale. [1].

Literatura de specialitate indică următoarele sentimente și emoții prezente la

copiii audiați la procesul de judecată: furie, tristețe, agitație, anxietate, apatie, blocaj, rușine, copleșire, confuzie, contrariere, crispere, epuizare psihică, încordare, dezorientare, îngrijorare, demoralizare, pesimism, detașare, exasperare, lipsă de apărare, neliniște, enervare etc [10, pag. 43]. Audierea unui copil reprezintă un act procedural pentru a cărui reușită este necesară respectarea mai multor reguli de bază, cum ar fi și *obligația participării psihologului*.

În cadrul procesului penal sarcina psihologului este de a adapta procedura audierii la specificul copiilor cu statut de victimă/martor al infracțiunii, de a ajuta copilul să expună informația pertinentă cazului investigat. Astfel, psihologul favorizează procesul de ascultare și obținere a informației relevante cazului investigat și, totodată, urmărește asigurarea respectării interesului superior al copilului implicat în proceduri judiciare.

Victimitatea este un complex potențial de proprietăți psihofizice, care condiționează incapacitatea victimei de a înțelege la timp caracterul acțiunilor infractorului, esența lor etico-morală și consecințele sociale, și de a elabora și aplica și strategii eficiente de atitudine în situații semnificative din punct de vedere comportamental [7, pag. 102]. Psihologul este specialistul care deține cunoștințe în dezvoltarea copilului și tehnici de asistență a acestora. Calitatea procesuală a psihologului este de specialist [4, pag. 78].

Potrivit art. 87 Cod de procedură penală, *specialist este persoana invitată pentru a participa la efectuarea unei acțiuni procesuale în cazurile prevăzute de cod și care nu este interesată de rezultatul procesului penal* [1]. Specialistul trebuie să posede suficiente competențe și abilități pentru acordarea asistenței necesare organului de urmărire penală sau instanței de judecată. Specialistul este invitat în instanță sau la organul de urmărire penală pentru a elabora deducții, a face concluzii directe.

Opinia expusă de specialist nu substituie concluzia expertului.

Evaluarea psihologică este un proces ce implică un scop bine precizat și o serie de variabile specifice situației. În procesul de evaluare psihologică se utilizează instrumente și metode diverse, cum ar fi testarea psihologică, interviul, observația etc [5, pag.165].

Evaluarea psihologică se realizează de către psihologi specializați pe anumite domenii sau categorii de beneficiari (ex. psihologi specializați în asistența copiilor victime ale abuzului sau victime ale traficului și exploatării sexuale etc.).

Ca urmare a experiențelor traumatizante, copii victime ale infracțiunilor cu caracter sexual, trafic de copii, suferă de o tulburare recunoscută în psihologie ca fiind Sindromul traumei [6, pag.78].

Psihologul care a realizat evaluarea psihologică a copilului, urmează să fie audiat în calitate de specialist în cadrul cercetării judecătorești [8, pag.114].

Audierea psihologului în calitate de specialist în instanța de judecată se poate realiza la inițiativa procurorului, prin includerea acestuia în lista probelor, sau la cererea avocatului părții vătămate, dacă acest lucru nu a fost solicitat de către procuror [4, pag.34].

În cererea prin care se solicită audierea psihologului în calitate de specialist se recomandă a fi indicate și următoarele aspecte:

- condițiile și durata de realizare a evaluării psihologice a copilului victimă a infracțiunii;
- experiența de muncă a psihologului și competențele speciale pentru acordarea ajutorului necesar instanței;
- condițiile de realizare a programului de rehabilitare psihologică [8, pag.126].

Legea procesuală a Republicii Moldova nu impune obligativitatea respectării unei proceduri prealabile de pregătire pentru audiere a copilului. Însă, pentru a evita traumatizarea secundară a copilului

victimă sau martor, dar și pentru a obține declarații relevante, este deosebit de important ca victima/martorul copil să fie pregătit în prealabil.

Pregătirea copilului pentru audiere reprezintă una dintre măsurile de asistare ce are menirea de a îmbunătăți comunicarea și înțelegerea procedurilor judiciare în care aceștia sunt implicați.

Această fază are următoarele scopuri clar definite:

- evitarea situațiilor de retraumatizare a copiilor intrați în sistemul legal;
- obținerea deschiderii și cooperării copiilor;
- evitarea “contaminării” memoriei copiilor (generată de stres, înțelegeri eronate, alți factori care pot determina distorsiuni) [3, p.82].

Pregătirea copilului care **urmează a fi audiat** în condiții speciale este realizată de către psihologul care îl asistă în proces. **Această etapă** se poate realiza în prealabil (cu 1-2 zile înainte de audierea copilului) sau, cel târziu, cu o oră înainte de începerea audierii. La etapa de pregătire a copilului, psihologul trebuie să stabilească **capacitatea lui de a distinge între adevăr și minciună**, să identifice **comportamentele specifice** manifestate atunci când copilul nu spune adevărul și să obțină **angajamentul acestuia de a relata veridic** pe parcursul audierii. În cadrul audierii psihologul își aduce contribuția la adaptarea actului procesual la posibilitățile și necesitățile copilului. Psihologul poate interveni pentru deblocarea situațiilor de inhibare (blocare) a copilului, să propună judecătorului de instrucție **pauze** atunci când este necesar pentru prevenirea revictimizării minorului. După audiere, psihologul poate, de asemenea, să îl asiste pe copil sau să se expună dacă copilului are nevoie de intervenția unor servicii de asistență psihosocială.

Pentru a proteja copiii cu statut de victime sau martori în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, traficul de

copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o impun, dar și pentru a evita revictimizarea acestora, legiuitorul a introdus **prin art.110¹ din** Codul de procedură penală, prevederi cu privire la cazurile speciale de audiere a victimei/martorului minor. Dat fiind faptul, că art.111 alin. (2) din Codul de procedură penală stipulează, că declarațiile și audierea părții vătămate se fac conform dispozițiilor ce se referă la declarațiile și audierea martorilor, fiind aplicate în mod corespunzător, condițiile de audiere specială indicate în art.110¹ al Codului de procedură penală se aplică și la audierea copilului-victimă [1].

Dacă audierea copilului se va realiza în condiții speciale, conform prevederilor art. 110¹ din Codul de procedură penală, atunci minorul nu va interacționa cu procurorul, judecătorul de instrucție etc, iar sarcina facilitării interviului legal va fi realizată de către psihologul desemnat. Prin introducerea în Codul de procedură penală a art.110¹ și prin modificările operate prin Legea nr.163 din 18.07.2014 pentru modificarea și completarea Codului de procedură penală al Republicii Moldova nr.122-XV din 14 martie 2003, sunt oferite garanții suplimentare copiilor ce interacționează cu sistemul de justiție, contribuind totodată la respectarea interesului suprem al copilului [1]. Scopul audierii copilului cu statut de victimă sau martor al infracțiunilor cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violență în familie, în condiții special amenajate, prevăzute de art.110¹ al Codului de procedură penală, este de a obține de la copil mărturia într-o manieră non-intruzivă, cât mai exactă posibil, care va putea ajuta instanța de judecată să-și formeze o viziune clară și să adopte o decizie pe cazul examinat [1].

Audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunii contribuie la reducerea victimizării secundare a acestora, pe durata urmăririi penale sau a judecării cauzei și la implementar-

ea unui mecanism eficient de protecție a copilului, bazat pe o abordare specializată. În conformitate cu art.371 alin. (1¹) din Codul de procedură penală, în cazul în care minorul a dat declarații potrivit prevederilor art.110¹ din Codul de procedură penală, citirea acestor declarații și reproducerea înregistrării audio/video a acestora în sala de judecată vor înlocui audierea personală a minorului, pentru a reduce o posibilă traumă a acestuia [1]. Totuși, în practică apar situații când în faza examinării judecătorești a cauzei penale, instanța consideră necesar ca copilul victimă sau martor să fie audiat suplimentar sau repetat, urmând ca judecătorul care examinează cauza să decidă și asupra condițiilor de desfășurare a audierii. Într-o astfel de situație se recomandă evitarea audierii repetate sau suplimentare, iar în cazul în care instanța va considera audierea imperativ necesară, atunci să depună toată diligența ca audierea să se realizeze în condiții speciale, care ar putea evita re-traumatizarea copilului [1].

Potrivit prevederilor art.110¹ din Codul de procedură penală, audierea victimei/martorului minor în cauzele penale privind infracțiunile cu caracter sexual, privind traficul de copii sau violența în familie, precum și în alte cazuri în care interesele justiției sau ale minorului o cer, în condițiile art.109 alin.(5) se va efectua de către judecătorul de instrucție în spații special amenajate, dotate cu mijloace de înregistrare audio și video, prin intermediul unui intervievator. Audierea minorului se va efectua în termene restrânse. Pentru a realiza sarcinile descrise psihologul este în drept, cu consimțământul organului de urmărire penală, să pună întrebări minorului, iar la sfârșitul audierii, să ia cunoștință de procesul-verbal sau, după caz, de declarațiile scrise ale minorului și să facă observații în scris referitor la plenitudinea și corectitudinea înscrinerii lor. Aceste drepturi sunt explicate psihologului înainte de începerea audierii minorului, despre ce se

face mențiune în procesul-verbal respectiv [3, p.44].

Astfel, la prezentarea psihologului este necesar ca organul de urmărire penală și instanța de judecată să fie informată cu privire la următoarele aspecte: nivelul de pregătire profesională a persoanei invitate în calitate de specialist, experiența profesională acumulată în domeniul psihologiei, categoria de vârstă a beneficiarilor cu care lucrează specialistul invitat (ex. copii de vârstă preșcolară, școlară, adolescenți, tineri, adulți, bătrâni), momentul în care a avut loc primul contact cu copilul ce urmează a fi audiat, precum și metodele de evaluare utilizate pentru aprecierea nivelului de dezvoltare intelectuală și a altor dimensiuni ale vieții psihice ale acestuia [3, p.65]. În procesul de audiere, toate întrebările adresate de intervievator pot fi reformulate astfel încât să fie pe înțelesul copilului, iar calitatea interacțiunii depinde de pregătirea profesională și nivelul de calificare al intervievatorului. În absența unei instruiți adecvate și a competențelor necesare, există riscul să fie traumatizat repetat copilul, fiindcă pentru orice minor victimă audiat în condiții speciale, procesul de audiere poate fi perceput ca o continuare a acțiunilor traumatizante. Totodată, modificarea inadecvată a conținutului întrebării de asemenea poate avea un efect traumatizant pentru copii, în special, dacă formularea nu este adaptată nivelului de înțelegere al copilului [11, p.38]. Asistarea copiilor de către un psiholog, fără pregătire specializată în lucrul cu minori dintr-o anumită categorie de vârstă, lipsa experienței în domeniul psihopedagogiei, precum și omiterea, nerealizarea prealabilă a interviului copilului, constituie temei pentru solicitarea înlocuirii psihologului desemnat.

Concluzii:

Psihologii fără pregătire specială, implicați în cadrul audierii în condiții speciale a copiilor victime sau infractori, se întâmplă ca în procesului penal, să trateze

cazul, prin prisma adulților victime. Psihologii care activează în sistemul judiciar și interacționează cu minori au nevoie de formare profesională continuă, adaptată vârstei, particularităților de dezvoltare și nevoilor psihoemoționale ale copiilor.

În calitate de specialist, psihologul oferă organului de urmărire penală și/sau instanței de judecată informații cu referire la dezvoltarea psihologică a copilului victimă sau martor, gradul de traumatizare și un pronostic al reabilitării acestuia, implicându-l, după caz, într-un program de asistență specializată. Psihologul prezintă informații despre copil, doar ca urmare a aplicării unor metode de evaluare (ex: teste psihologice, interviu), ceea ce presupune comunicarea și interacțiunea prealabilă cu copilul.

O altă misiune a psihologului este de a facilita comunicarea dintre copilul victimă sau martor, cu persoanele implicate în procesul de realizare a actului de justiție - procuror, judecător sau avocat, protejând și stimulând copilul în vederea depășirii unor bariere de jenă, neîncredere, frică etc., și oferirea informațiilor și declarațiilor veridice; altele, psihologul temperează tendința copilului de a descrie faptele într-o manieră creativă și fantezistă. În conformitate cu prevederile actelor juridice internaționale, ratificate de către Republica Moldova, în scopul evitării aplicării diferite în practică a normei din art. 110¹ din Codul de procedură penală, care prevede expres trei categorii de infracțiuni pentru care profesioniștii aplică audierea copiilor victime sau martori în condiții speciale, concluzionăm că prevederea legală privind categoriile de infracțiuni este una restrictivă, deoarece orice acțiune cu caracter penal adresată împotriva copilului, urmează a fi înfăptuită cu aceeași procedură, iar atunci când legea impune niște limite, acestea trebuie excluse. [1]. Din perspectiva reducerii audierilor multiple și evitării prezenței fizice a copilului în

instanța de judecată, audierea în condiții speciale a copiilor victime sau martori ai infracțiunilor, se va realiza prin asigurarea securității psihologice a copilului, a unui climat psiho-emoțional și evitarea verbalizării repetate a experienței traumatizante.

Există antecedente în procesele penale, cu participarea avocaților copiilor victime sau martori ai infracțiunilor, când psihologii nu anexează la dosar actele doveditoare funcției de psiholog și de multe ori ei nici nu sunt certificați, iar în aceste circumstanțe, poate fi solicitată nulitatea acțiunii procesuale.

Recomandări:

- În cadrul organelor de poliție, procuratură, instanță de judecată, în calitate de intervievator al copiilor să fie admis doar specialistul psiholog. Participarea psihologului trebuie să fie obligatorie, permanentă, în toate fazele procesuale, începând

de la inițierea cauzei penale până la examinarea cauzei penale în instanța de judecată.

- Specialistul psiholog să dețină diplomă sau certificate confirmatoare că dispun de studii și formări continue (educație suplimentară) în asistența și consilierea familiilor și copiilor victime, de competențe de audiere a copiilor.

- Instituirea, elaborarea, structurarea unei liste publice a persoanelor care dețin statutul juridic de intervievatori/psihologi, analogic avocaților garantați de către stat, pentru evitarea neclarităților, confuziilor privind identificarea și desemnarea psihologului.

- Elaborarea ghidurilor, protocoalelor pentru fiecare etapă a procesului de audiere a copiilor (documente tipizate), în scopul facilitării acțiunilor, care urmează a fi întreprinse prompt și în termen restrâns la fața locului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. *Codul de procedură penală nr. 122-XV din 14 martie 2003*. În: MO, 2003, nr. 104-110. În vigoare din 12 iunie 2003. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113967&lang=ro

2. *Convenția cu privire la Drepturile Copilului. Aprobata prin Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 44/25 din 29.11.1989*. <https://www.unicef.org/moldova/media/1401/file/Conventia-cu-privire-la-drepturile-copilului.pdf>

3. ATASIEI I., IVĂNUȘCĂ, N., LUCA S., LUCA C., MĂGURIANU L., MIGHIU C., MUNTEAN D., STOIENEL A. *Justiția pentru minori în interesul superior al copilului. Practici de lucru cu copilul victimă*. Elaborat de Organizația Salvați Copiii - Filiala Iași, 2008. 326 p. ISBN 978-9975-80-510-0.

4. BUȘ I., MICLEA M., DAVID D., OPRE A. *Psihologie judiciară. Curs postuniversitar*. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, 2005. 193 p. ISBN,

<https://pdfcoffee.com/psihologie-judiciara-8-pdf-free.html>

5. CANȚER OLEG. *Audierea martorului. Îndrumar pentru avocați*. Chișinău: Tipografia „Sirius”, 2013. 28 p. ISBN 978-9975-57-102-9.

6. DUBLEA A., ȘTEFĂROI N., LUCA S., MOISESCU R., LUCA C., MURSA L., VLAD M., PUȘCAȘU D. *Practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Elaborat de Asociația Alternativa Sociale, Iași 2005. 288 p. ISBN: 978-0-03888-0, <https://www.alternativesociale.ro/publicatii/ghid-de-practici-institutionale-in-instrumentarea-cauzelor-cu-minori/>.

7. MUNTEANU A. *Psihologia copilului și a adolescentului*. Timișoara, Editura Eurobit, 2007. 289 p. ISBN 978-973-620-301-5.

8. ROTARU V., ZAHARIA V., DARII L., LUPU M., CUZA I., ȚURCAN A., BUGUȚA E. *Ghidul avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat copiilor aflați în conflict cu legea*. Elaborat de CNAJ-

GS, Chișinău, 2013. 199 p. https://irp.md/uploads/files/2014-04/1397808953_ghidul_avocatului_copii_in_conflict_cu_legea.pdf

9. LUCA SOFIA., HARALAMBE MARIANA, SUSANU CLAUDIA- ANTOANELA, HORODNICEANU DANIEL- CONSTANTIN. *Ghid de audiere a copilului în proceduri judiciare*. București, Editura Hamangiu 2009. 264 p. ISBN 978-606-522-200-7, https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2012/02/ghid-ascultare-copil-in-proceduri-judiciare_nou_1.pdf

10. LUCA SOFIA, et al. *Protecția minorului victimă în cursul cercetării judecătorești*. În: *Practici instituționale în instrumentarea cauzelor cu minori*. Iași: Ed. Junimea, 2005. 343 p. ISBN 978-9975-121-48-4.

11. *Manual de drept european privind drepturile copilului*. Elaborat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul European. 2015. 272 p. ISBN 978-92-871-9899-0 (CoE). ISBN 978-92-9239-931-3 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_rights_child_ROM

Primit la redacție: 14.02.2025

Acceptat spre publicare: 15.05.2025